

תסריקים – המכללה האקדמית תל-חי:

"החומר הסרוק מוגן בזכויות יוצרים ומיועד
לצרכי לימוד בלבד. הסטודנטים נדרשים
לכבד את זכויות היוצרים בחומר העומד
לרשותם, לא להפיצו או לעשות בו כל שימוש
אחר החורג מצרכי הלימוד של הקורס".

הטעיות לא־פורמליות

אם כי רוב ספרי־הלימוד לתורת ההיגיון מכילים דיונים על הטעיות, אין הם מטפלים בכך תמיד בצורה דומה. אין סיווג הטעיות מקובל על הכל. מצב זה איננו מפתיע: כפי שאמר כיאות לוגיקן מראשוני העת החדשה, דה מורגן: "אין עתה משהו ששמו סיווג הדרכים שבהם אנשים באים לכלל טעות: ספק רב אם אי־פעם יוכל להיות דבר כזה."

במלה "הטעיה" משתמשים בדרכים שונות. שימוש אחד, הולם בהחלט, הוא כדי לציין כל רעיון מוטעה או אמונת שקר, כגון ה"הטעיה" שבאמונה כי כל האנשים ישרים. אולם לוגיקנים משתמשים במונח במובן צר יותר — של טעות בשיקול־הדעת או בטיעון. הטעיה, כפי שאנו נשתמש במונח, היא סוג של טיעון לא־נכון. הואיל והיא סוג של טיעון לא־נכון, נוכל לומר על שני טיעונים שונים שהם מכילים או עושים את אותה הטעיה. מובן כי חלק מן הטיעונים מוטעים בצורה כה ברורה, שאין הם מרמים איש. בלימוד תורת ההיגיון מקובל ליחד את המונח "הטעיה" בשביל טיעונים, אשר אף־על־פי שהם מוטעים, עלולים הם להיות משכנעים מבחינה פסיכולוגית. לפיכך אנו מגדירים הטעיה כסוג טיעון העלול להיראות נכון, אולם המתגלה בבחינה כי איננו כזה. כדאי ללמוד ארגומנטים כאלה, שכן הכרתם והבנתם יסייעו לנו להישמר מללכת שולל אחריהם. להיות מוזהר מראש, פירושו להיות חמוש מראש.

על־אף אזהרתו של דה מורגן, לא להתייחס לסיווג ההטעיות ברצינות רבה מדי, בכל זאת נראה שמסייע לקבצן בדרך זו: ראשית, ההטעיות נחלקות לשתי קבוצות גדולות — פורמליות ולא־פורמליות. הטעיות פורמליות נדונות בצורה הנוחה ביותר בקשר לדפוסים מסוייטים של היסק תקף,

אשר להם הן דומות באופן שטחי. בהתאם לכך נדחה את הדיון בהן לפרקים שיבואו. אשר להווה, נעסוק בהטעיות לא-פורמליות, טעויות בשיקול-הדעת שאנו עלולים להיכשל בהן, אם בגלל אי-זהירות וחוסר תשומת-לב לחומר הנושא שלנו, ואם משום שהלכנו שולל עקב איזו רבי-משמעות בשפה ששימשה לנסח את הטיעון שלנו. נוכל לחלק את ההטעיות הלא-פורמליות להטעיות של רלוונטיות ולהטעיות של רבי-משמעות. לא נתאמץ להגיע לשלמות; נדון רק על 18 הטעיות לא-פורמליות, שהן השכיחות והמטעות ביותר.

I. הטעיות של רלוונטיות

המשותף לכל הטיעונים החוטאים בהטעיות של רלוונטיות הוא הגסיבה שהקדמותיהם אינן שייכות מבחינה הגיונית למסקנותיהם, ולכן אין בכוחם לבסס את אמיתותן של המסקנות. אי-הרלוונטיות כאן היא הגיונית ולא פסיכולוגית, כמובן. שכן אלמלא היה כאן איזה קשר פסיכולוגי, לא היה לטיעונים אלה כוח שיכנוע ולא היו נראים כנכונים. כיצד רלוונטיות פסיכורלוגית עלולה להתערב ברלוונטיות הגיונית — את זה אפשר להסביר במקרים מסויימים בעזרת הסתמכות על העובדה ששפה יכולה לשמש באופן הבעתי לא פחות מבאופן אינפורמטיבי, לעורר ריגושים כגון פחד, איבה, רחמים, התלהבות ויראה.

מספר סוגים מיוחדים של טיעונים לא-רלוונטיים קיבלו לפי המסורת שמות לטיניים. אחדים מן השמות הלטיניים הללו נעשו חלק מן השפה האנגלית והם שכיחים אפילו בעברית, "ad hominem", למשל. אחרים פחות מופרים. כאן נדון רק במעטים מהם, בלי שנתיימר להעניק להם טיפול ממצה. כיצד עולה בידם להיות משכנעים על-ידי אי-נכונותם ההגיונית — זאת יש להסביר במקרים מסויימים בתפקידם הבעתי לעורר עמדות הנוטות לגרום לקבלת המסקנות שהם טוענים אותן — תחת לספק הוכחה לאמיתותן של מסקנות אלה.

1. *Argumentum ad Baculum* (פנייה לכוח). הטעיה זו נעשית כאשר אדם פונה לכוח או לאיום בכוח כדי לגרום לקבלתה של מסקנה. כרגיל פונים אליה רק כאשר נכשלים ההוכחה או הארגומנטים הרציונליים.

1. חוץ מן הטעיה של *Petitio Principii*, או הנחת המבוקש, הנדונה בעמודים 90-91.

הטעיה זו מבוטאת בצורה תמציתית באימרה "היה חזק והיית צודק". השיי מוש והאיום בדרכי "כוח הזרוע" כדי לגבור על מתנגדים מדיניים מספקים דוגמאות מן ההווה להטעיה זו. פנייה לדרכים לא־רציונליות של הטלת־אימה עשויה, כמובן, להיות מעודנת יותר מאשר השימוש הגלוי או האיום הגלוי במחנות־ריכוז או ב"פלוגות מפירי־שביתה". האיש המשדל צירי בית־נבחרים להצביע בעד או נגד חוק מסויים נוקט ב־*ad baculum* בהזכירו לציר כי הוא (המשדל) מייצג כך וכך אלפים של בוחרים במחוז הבחירות של הציר, או כך וכך תורמים עתידיים לקרן מסע הבחירות. מבחינה הגיונית, אין לשיקולים אלה דבר וחצי דבר ליתרונותיה של החקיקה שעליה מנסה המשדל להשפיע. אולם הם עלולים, לרוע המזל, להיות משכנעים מאוד. בקנה־מידה בין־לאומי, פירושו של הארגומנטום אד בקולום הוא מלחמה או איום במלחמה. דוגמה משעשעת, ויחד עם זאת מפחידה, של טיעון אד בקולום ברמה בין־לאומית מובעת בדיווח של הארי הופקינס על פגישת "שלושת הגדולים" ביאלטה, לקראת סוף מלחמת־העולם השנייה. לפי סיפור זה, אמר צ'רצ'יל לאחרים כי האפיפיור הציע שיהיה זה נכון לנקוט קו פעולה כזה וכזה. ויש להניח כי סטלין ביטא את הסתייגותו, כאשר שאל: "וכמה דיווי־זיות מוכנות לקרב, אמרת, עומדות לרשות האפיפיור?"

2. *Argumentum ad Hominem* (פוגע). תרגומו המילולי של ביטוי זה הוא "טיעון מכוון אל האיש". הוא נתון לשני פירושים, אשר הקשר ביניהם יוסבר לאחר שנדון בשניהם בנפרד. לפי הפירוש הראשון, נוכל לסווג את ההטעיה הזאת אל הסוג ה"פוגע". היא נעשית, כאשר במקום לנסות להפריך את אמיתותו של הנטען, אדם מתקיף את האיש שטען את הטענה. כך, למשל, אפשר לומר כי הפילוסופיה של בייקון איננה ראויה לאמון, משום שהוא הודח ממשרתו כ"קנצלר הגדול" בחצר המלכה על שלקח שוחד. בטיעון זה יש הטעיה, משום שאופיו האישי של האיש איננו שייך מבחינה הגיונית לאמת או לשקר שבדבריו, או לנכונות או לאי־הנכונות של הטיעון שלו. לטעון כי הצעות הן רעות או טענות הן כוזבות, משום שהוצעו או נטענו בפי קומוניסטים (או בפי חברי אגודת ג'והן בירץ, או קתולים, או אנטי־קתולים, או מכי־נשים), פירושו לטעון בצורה מוטעה ולחטוא בארגומנטום אד הומינם (פוגע). על סוג זה של ארגומנט אומרים לפעמים כי הוא עושה "הטעיה גאנצטית", מטעמים ברורים. הדרך שבה ארגומנט לא רלוונטי זה משכנע לפעמים היא דרך התהליך הפסיכולוגי של העברה. כאשר אפשר לעורר עמדה של גינוי כלפי אדם, היא עלולה להשפיע מעבר לשדה הריגושי בלבד, לעבור את גבולותיו ולהיעשות לאי־הסכמה עם דבריו של האדם.

אולם קשר זה הינו רק פסיכולוגי, ולא הגיוני. אף האנשים המושחחים ביותר עשויים לומר לפעמים את האמת או לטעון נכונה.

הדוגמה המובהקת להטעיה זו נוגעת להליך החוק הבריטי. שם מחולקת הפרקטיקה המשפטית בין סוליסטורים, דהיינו עורכי־דין שאינם רשאים לטעון בבתי־משפט עליונים, והם המכונים את המקרים למשפט, ובין בריסטרים, הטוענים או "מסנגרים" למען שולחיהם בבית־המשפט. כרגיל, שיתוף־הפעולה שביניהם ראוי להערצה, אולם פעמים רב המרחק בינו לבין הרצוי. באחד מן המקרים האחרונים הללו, התעלם הבריסטר כליל מן התיק עד ליום המשפט, בסמכו על הסוליסטור שיחקור את מקרהו של הנאשם ויכין את התקציר. הוא הגיע לבית־המשפט רגע קט לפני פתיחת המשפט, וקיבל את התקציר שלו מן הסוליסטור. מופתע מדקותו של התיק, הוא העיף לתוכו מבט ומצא כתוב: "אין זה לטעון; התקף את פרקליטו של התובע!"

3. *Argumentum ad Hominem* (נסיכתי). הפירוש האחר להטעיה של ארגומנטום אד הומינם, הסוג ה"נסיכתי", נוגע ליחס שבין טענות האיש ונסיבותיו. כאשר שני אנשים מתווכחים, עלול אחד מהם להתעלם מן השאלה אם דבריו הם אמת או שקר, ובמקום זאת להשתדל להוכיח כי מתנגדו חייב לקבלם בגלל הנסיבות המיוחדות שבהן הוא שרוי. וכך, אם יריבו של האדם הוא איש־כמורה, יכול האדם לטעון, כי חובה עליו לקבל טענה מסויימת השנויה במחלוקת, משום שהכחשתה של טענה זו איננה עולה בקנה אחד עם כתבי־הקודש. אין זה להוכיח את אמיתותה, אלא לתבוע מאותו איש מסויים שיקבלה בגלל נסיבותיו המיוחדות של האיש, במקרה זה — זיקתו הדתית. או אם מתנגדו של אדם הוא, נאמר, רפובליקאי, יכול אדם לא לטעון לאמיתותה של טענה מסויימת, אלא לטעון שהרפובליקאי חייב להסכים לה משום שהיא משתמעת מעקרונות־היסוד של מפלגתו. הדוגמה הקלסית של הטעיה זו היא תשובתו של הצייד כשהואשם בברבריות בכך שהקריב חיות לא־מזיקות רק כדי להתבדר. בתשובתו הוא שואל את מבקרו: "מדוע אתה ניוון מבשר בני־בקר שלא פגעו בשום יצור?" הצייד אשם כאן בארגומנטום אד הומינם, משום שאין הוא מנסה להוכיח כי מוצדק להקריב בעל־חיים למען תענוגם של בני־האדם, אלא רק שאין מבקרו יכול להכריז זאת בעקי־בות, בגלל נסיבותיו המיוחדות, במקרה זה — שאין הוא צמחוני. ארגומנטים שכאלה אינם נכונים; אין הם מציגים הוכחה טובה לאמיתות מסקנותיהם, אלא מכוונים רק להשיג מן היריב הסכמה למסקנות עקב הנסיבות המיוחדות שבהן הוא שרוי. ובזה הם לעתים קרובות מצליחים: תכופות הם משכנעים מאוד.

בקטע הקודם תארנו את השימוש באָד הוּמִינִם נְסִיבְתִי, כדי לגוֹוֹם ליריב לקבל מסקנה. הוא משמש גם כבסיס לדחיית מסקנה אשר יריבו של האדם מגן עליה, כגון כאשר אדם טוען כי המסקנות שאליהן הגיע היריב מוכתבות מנסיבותיו המיוחדות, במקום שיהיו מבוססות על היגיון או עובדות. וכך, אם הארגומנטים של תעשיין בזכות מחירים מוגנים נדחים על סמך הטענה כי טבעי הדבר לצפות מאֶעֱשִׂיין שיצדד בזכות מחירים מוגנים, הרי שבדיקורת זו חוטאת בהטעיה של ארגומנטום אָד הוּמִינִם (נְסִיבְתִי). בסוג זה של טיעון, על-אף היותו תכופות משכנע, ישנה הטעיה ברורה.

לא קשה לראות את הקשר בין שני הסוגים של ארגומנטום אָד הוּמִינִם – הפוגע והנסיבתי. הסוג הנסיבתי עשוי אפילו להחשב כמקרה מיוחד של הסוג הפוגע. השימוש הראשון באָד הוּמִינִם נְסִיבְתִי מאשים את האיש המתנגד למסקנתך באי־עקיבות, אם באמונתיו ואם בהטפתו ובמעשיו, ושימוש זה ניתן להחשב כמין גינוי או פגיעה. השימוש השני באָד הוּמִינִם נְסִיבְתִי מאשים את היריב, שהוא כה משוחד־מראש בדעותיו, שנימוקיו כביכול אינם אלא רציונליזציות של מסקנות אשר האינטרס העצמי שלו מכתיבן. וברור שפירושו של דבר לפגוע בו. מטעמים ברורים, סוג זה של אָד הוּמִינִם נקרא לפעמים "הרעלת הבאר".

4. Argumentum ad Ignorantiam (ארגומנט מתוך אי־ידעיה).

הטעיה מסוג זה מודגמת בטיעון כי מן ההכרח ששדים קיימים, משום שמעולם לא היה מסוגל איש להוכיח כי אין הם קיימים כלל וכלל. הארגומנטום אָד איגְנֹרַנְטִיאָם נעשה כל אימת שטוענים כי טענה היא אמיתית פשוט משום שלא הוכח כי היא שקרית, או שהיא שקרית משום שלא הוכחה כאמיתית. אולם ברור כי אי־ידיעתנו כיצד להוכיח או להפריך טענה איננה מבססת לא את האמת ולא את השקר של הטענה. הטעיה כזו מתרחשת תכופות בקשר לעניינים כגון תופעות נפשיות, טלפתיה ועוד, כשאין שום הוכחה חותכת לא בעד ולא נגד. מוזר מה רבים האנשים הנאורים הנוטים להטעיה זו, כפי שמעידה העובדה שהרבה אנשים העוסקים במדע אומרים בתוקף כי הטענות בדבר ספיריטואליזם וטלפתיה הן מוטעות, פשוט משום שאמיתותן לא הוכחה.

אופן זה של ארגומנט איננו מוטעה בבית־משפט, שכן שם העיקרון המנחה הוא שהאיש נחשב כחף מפשע אלא אם הוכחה אשמתו. ההגנה יכולה לטעון בצדק, שאם התביעה לא הוכיחה את האשמה, חייב הדבר להבטיח פסק־דין הקובע שהנאשם איננו אשם. אולם הואיל וטענה זו מבוססת על

העיקרון המשפטי המיוחד שהוזכר כאן, היא מתיישבת עם העובדה שהאר-גומנטום אך איגנורנטיותם מהווה הטעיה בהקשרים אחרים.

לפעמים טוענים שהארגומנטום אך הומינם (פוגע) איננו מוטעה בשמשו בבית-המשפט לשם ניסיון להפריך עדותו של עד. נכון למדי, שאפשר להטיל ספק בעדותו של עד אם אפשר להוכיח שהוא שקרן או נשבע-לשקר כרוני. כאשר אפשר להוכיח זאת, ודאי שפוחתת מהימנותה של העדות המוצעת. אולם אם משהו ממשיך ומסיק כי עדותו של העד מוכיחה את שקריותה של הטענה ועליה הוא מעיד, במקום להסיק אך ורק שעדותו איננה מוכיחה את אמיתותה, הרי שטיעון זה הוא מוטעה, בהיותו ארגומנטום אך איגנורנטיותם. שגיאות כאלה שכיחות יותר ממה שניתן לחשוב.

בנקודה זו חובה עלינו להביע סייג מסויים. ישנן נסיבות שבהן אפשר להניח בביטחון כי אם ארוע מסויים אכן ארע, ביכולתם של חוקרים מאומנים לגלות עדות לארוע זה. בנסיבות כאלה סביר לחלוטין לראות בהיעדר הוכחה להתרחשותו של הארוע — הוכחה חיובית לאי-התרחשותו. מובן מאליו, שההוכחה כאן איננה מבוססת על אידיעה, אלא על ידיעתנו שאילו התרחש הדבר — היינו יודעים זאת. למשל, אם הקירה רצינית של א.פ.ב.י. איננה מצליחה לחשוף עדות כלשהי לכך שמר פלוני הינו קומוניסט, תהיה זו טעות להסיק כי חקירתם השאירה אותם במצב של אידיעה. אדרבה — היא הוכיחה כי מר פלוני איננו קומוניסט. הימנעות מהסקת מסקנות כאלה היא הצד השני של המטבע הרע של הרמיזה להטלת דופי, כמו שאומרים על אדם כי "אין הוכחה" לכך שהוא רמאי. במקרים מסויים, אי-הסקת מסקנה היא מקרה של חשיבה לא נכונה, בדיוק כמו הסקת מסקנה לא נכונה.

5. Argumentum ad Misericordiam (פנייה לרחמים). ארגומנט זה

הינו ההטעיה הנעשית כאשר פונים לרחמים כדי לגרום למסקנה שתתקבל. בטיעון זה פוגשים תכופות בבתי-משפט, כאשר הפרקליט מתעלם מעובדות המקרה ומשתדל להשיג את זיכוי של שולחו הנאשם בעוררו רחמים בלב חבר המושבעים. קלרנס דאראו, הפרקליט המהולל, היה אשף בנקיטת תחר בולה זו. בהגינו על תומס א. קיד, פקיד באיגוד פועלי-העץ המאוחדים, שעמד לדין באשמת קשר פלילי, אמר דאראו מלים אלה לבית-המשפט:

אני פונה אליכם לא למען תומס קיד, אני פונה אליכם למען השורה הארוכה — השורה הארוכה-ארוכה המתחילה לפני דורות רבים והנמשכת קדימה לשנים שיבואו — השורה הארוכה של האנשים המנוצלים והמדוכאים עלי אדמות. אני פונה אליכם למען גברים אלה, המשכימים קום לסני הזריחה וההולכים

לביתם בלילה כשהשמים חשכו, ונתנים את חייהם, את אונם, את עמלם כדי לעשות את האחרים לעשירים ולגדולים. אני פונה אליכם בשם נשים אלה המקריבות את חייהן לעגליהב מודרני זה, ואני פונה אליכם בשם ילדים קטנים אלה, אלה החיים ואלה שלא נולדו.²

האם תומס קיד אשם כפי שטוען כתב-האישום? פנייתו של דאראו היתה נוגעת-ללב עד כדי לגרום לשופט המושבע הממוצע לרצות להשליך דרך החלון שאלות של ראיות וחוק. ובכל זאת, ככל שתחינה כזו עשויה להיות משכנעת, מנקודת-מבט של תורת ההיגיון יש הטעיה בארגומנט כזה, המסיק מ"הקדמות" כאלה את המסקנה כי הנאשם חף מפשע. דוגמה ישנה יותר, ודקה הרבה יותר, של ארגומנט הפונה לרחמים, מסופרת באפולוגיה של אפלטון, המתכוונת להיות רישום של דברי ההגנה של סוקרטס על עצמו במשפטו:

ואפשר יש בכם מי שיתרעם אם יזכור שבעצמו היה מחלה את פני הדיינים בבקשות ובתחינות, אם פעם היה נתבע בעצמו, ואפילו בדין חמור פחות מדיני זה; ובכדי לעורר רחמים ככל האפשר יותר, היה מציג את ילדיו ועוד רבים מקרוביו וידידיו; ואני לא אעשה כלום מדברים אלה, אף-על-פי שאני שרוי, לכאורה, בסכנה שאין למעלה ממנה. מי שיעלה זאת על דעתו, אולי יתייגר כלפי יותר, ומשום שהכעיסו הדבר, יכריע הפעם בהצבעתו, שעה שתצביעו על גורדיני, אם זהו הלך-רוחו של מישהו מכם — אינני סובר כך, אך אם כן — דומני שראוי לי לומר אליו דברים אלה: הטוב באנשים, גם לי כמה קרובים, וכפי שאומר הנמירוס, לא נולדתי

"לא מצלה ואף-לא מצוק-סלע"

אלא מבני-אדם, ועלי-כן יש לי גם קרובים וגם בנים, אנשי אתונה, והם שלושה: אחד מהם בחור, ושניים ילדים; ואף-על-פי-כן לא הבאתי הנה אף אחד מהם, כדי לבקשכם שתזכוני*.

השימוש בארגומנט הפונה לרחמים מעורר לפעמים רושם מגוחך, כבמקרהו של הצעיר שעמד לדין על רצח אכזרי במיוחד — רצח אביו ואמו בגרזן. לאחר שנערמו מולו הוכחות מכריעות לאשמתו, הוא התחנן שיקלו בעונשו משום שהוא יתום.

6. *Argumentum ad Populum*. ארגומנט זה מוגדר לעתים כהטעיה

2. כפי שמצוטט ב־Clarence Darrow for the Defense by Irving Stone, Garden City Publ. Co., N. York, 1941.

* כתבי אפלטון, תרגום מיוונית יוסף ג. ליבס, כרך ראשון עמוד 229, הוצאת שוקן, ירושלים ותל-אביב, תשכ"ו.

הנעשית בהכוונת פנייה ריגושית "אל העם" או "אל היציע", לזכות בהסכר מתם למסקנה שאיננה נסמכת על עדות מספקת. אך הגדרה זו היא כה נרחבת, שהיא מכילה את ההטעיה אד מיסריקורדיאם, את ההטעיה אד הומינם (פוגע) ואת רוב ההטעיות האחרות של רלוונטיות. נוכל להגדיר את הטעיית הארגומנטים אד פופולום בצורה קצת יותר צרה — כניסיון לזכות באישורו של ההמון בעזרת הערת הרגשותיו והתלהבותו. זוהי תחבולה אהובה על התעמלן. הדמגוג והמפרסם. בעמדו נוכח המטלה לגייס את רגשותיו של הציבור בעז' או נגד צעד מסויים, יימנע התעמלן מן התהליך המייגע של איסוף והצגת עובדות וארגומנט הגיוני, וישתמש בדרכים הקצרות יותר של ארגומנטים אד פופולום. כאשר ההצעה מצדדת בזכות שינוי, והוא מתנגד לו, הוא יבטא חשד כלפי "חידושים אולטרה-מודרניים" ויהלל את התבונה שב"סדר הקיים". אם הוא בעדו, הוא ידבר בזכות "קידמה" ונגד "דעות קדומות שאבד עליהן כלח". כאן לפנינו השימוש במונחים קנטרניים, בלי לעשות שום מאמץ רציונלי לטעון למענם או להצדיק את השימוש בהם. טכניקה זו תהא נתמכת בהנפת דגל, תזמורות כלי-נשיפה, וכל דבר אחר העשוי לגרות ולעורר התרגשות בציבור. שימוש של הדמגוג בארגומנטים אד פופולום מאוירת בצורה נאה בגירסתו של שקספיר לנאום-הלוויה שנשא מרקוס אנטוניוס ליד גוויתו של יוליוס קיסר.

הודות למוכר, לאמן הפרסומת הצעקנית, למפרסם של המאה העשרים, יכולים אנו להסתכל ולראות את הארגומנטים אד פופולום מורם כמעט לדרגה של אמנות טהורה. כאן נעשה כל מאמץ לעורר אסוציאציות בין המוצר שיש לפרסמו והאובייקטים שניתן לצפות כי נשבת אותם בעוז רב. אכילת סוג מסויים של תבואה מעובדת מוצהרת כחובה פטריוטית. רחיצת גופך בסוג מסויים של סבון מתוארת כחוויה מרטיטה. צלילי מוסיקה מקדימים וגם באים בעקבות הזכרת שמו של איזה שהוא חומר לחיטוי השיניים, בתכניות רדיו וטלוויזיה שבחסות הייצרן שלו. במודעות מצויירות, האנשים המשתמשים במוצרים המתפרסמים מצויירים תמיד כלובשים בגדים ודריים בבתים מאתו סוג שחושב כדי לעורר שבה והערצה של הצרכן הממוצע. הצעירים, המצויירים כמשתמשים בהנאה במוצרים, הם בהירי-עיניים ורחבי-כתפיים, המבוגרים יותר הם תמיד "בעלי שם". הנשים הן תמיד תמירות ונחמדות, לבושות טוב מאוד — או כמעט שאינן לבושות כלל. בין שתהיה מעוניין בכלי-רכב חסכוני ובין שתהיה מעוניין בנהיגה מהירה, יצרן המכוני ניות יבטיח לך שהמוצר שלו הוא "הטוב ביותר" והוא "יוכיח" את טענתו בהציגו את מכוניתו מוקפת בנערות נאות בבגדי-רחצה. מפרסמים מעטרים

את מוצריהם בזוהר שובה-לב ומוכרים לנו חלימות-בהקיץ ואשליות של גדלות עם כל הפיסה של גלולות ורודות או מערכת סילוק אשפה. כאן, אם הם מנסים להוכיח כי המוצרים שלהם ממלאים כהלכה את תפקידיהם הגלויים, הרי הליכיהם הם דוגמאות מזהירות של ארגומנטים אֶד פופולום. מלבד "הפנייה אל הסנוב", שכבר הוזכרה, אנו יכולים לכלול תחת כותרת זו את "ארגומנט קרון-התזמורת" המוכר. המדינאי העורך את מסעי הבחירות שלו "טוען" כי הוא חייב לזכות בקולותינו משום ש"כל אחד" מצביע בדרך זו. אומרים לנו כי מזון כזה וכזה לארוחת-בוקר, או סיגריות, או מכונית הם "הטובים מכולם", משום שהם הנמכרים ביותר באמריקה. אמונה מסויימת "חייבת להיות נכונה" משום ש"כל אחד יודע זאת". אולם קבלת מדיניות בציבור איננה מוכיחה את מידת התבונה שבה; שימוש נרחב במוצרים מסויימים איננו מוכיח שהם משיעיר-רצון; אישור כללי לתביעה איננו מוכיח כי היא אמיתית. לטעון בדרך זו פירושו לעשות את הטעיית אֶד פופולום.

7. Argumentum ad Verecundiam (פנייה לסמכות). ארגומנט זה

הינו פנייה לסמכות, כלומר לרגש הכבוד שהבריות רוחשים לאיש המפורסם, כדי לזכות באישור למסקנה. דרך זו של טיעון איננה תמיד מוטעה לחלוטין, שכן פנייה לסמכות מקובלת בשדה המיוחד שבו מומחיותה עשויה להיות בעלת משקל רב ולהוות עדות השייכת לעניין. אם הדיוטות מתווכחים באיזו שאלה במדעי הטבע יפונים לעדותו של איינשטיין בעניין זה, לעדות זו יש שייכות רבה לעניין. אם כי אין היא מוכיחה את הנקודה, ודאי שהיא נוטה לתמוך בה. מכל מקום, זהו עניין יחסי, שכן אם מומחים ולא הדיוטות מתווכחים בשאלה הנמצאת בתחום שהם עצמם מומחים בו, פנייתם תהיה רק לעובדות ולשיקול-הדעת, וכל פנייה לסמכות של מומחה אחר תהא משוללת כל ערך כהוכחה.

אולם כאשר בר-סמכא מתבקש להעיד בעניינים שמחוץ לגבולות שדה התמחותו, הפנייה מהווה הטעיה מן הסוג של ארגומנטים אֶד ורקונדיאם. אם בוויכוח על דת, אחד המתווכחים פונה לדעותיו של דרווין, בר-סמכא גדול בכיולוגיה, בפנייה זו יש הטעיה. בדומה לכך תהיה הטעיה בפנייה לדעותיו של פסיקאי גדול כאיינשטיין כדי ליישב מחלוקת מדינית או כלכלית. אפשר לטעון כי אדם מזהיר עד כדי השגת עמדת סמכות בתחום מתקדם וקשה בכיולוגיה או פסיקה ודאי שהוא בעל דעות נכונות בשדות שמחוץ למומחיותו. אולם קולשתה של טענה זו ברורה בהביננו כי בימים אלה, של התמחות קיצונית, השגת ידע מעמיק בשדה אחד מצריכה התרכזות כזו,

שבהכרח מוגבלת האפשרות להשיג רמת ידע של בריסמכא בשדות אחרים. "עדויות" של פרסומת הן דוגמאות שכיחות להטעיה זו. מאיצים בנו לעשן סיגריות מסוג זה או אחר משום שאלוף שחייה או משתתף במרוצי מכוניות מאשרים את עדיפותן. ומבטיחים לנו כי תכשיר קוסמטי כזה-וכזה טוב יותר משום שזמרת-אופרה פלוגית או כוכבת-קולנוע אלמונית מעדיפות אותו. מובן כי פרסומת כזו יכולה באותה מידה להחשב כפנייה אל הסנוב ולהרשם כדוגמה לארגומנטים אד פופולוזם. אך כאשר טוענים כי טענה היא אמיתית על סמך אישורו של "ברי-סמכא" שמומחיתו בתחום אחר, לפנינו הטעיה של ארגומנטום אד ורקונדיאם.

8. מקרה. הטעיה-של-מקרה קיימת כאשר מחילים חוק כללי על מקרה מיוחד אשר נסיבותיו ה"מקריות" עושות את החוק לבלתי ניתן להחלה. בספר המדינה לאפלטון, למשל, נמצא חריג לחוק הכללי, שחייב אדם לפרוע חובותיו: "נניח כי ידיד אשר בהיות דעתו צלולה עליו הפקיד בידי את נשקו, והוא מבקשו חזרה כשאין דעתו צלולה, החייב אני להחזירו לו? איש לא יאמר כי חייב אני או כי מן ההכרח שאהיה צודק בעשותי כן...". מה שנכון "באופן כללי", אפשר שאיננו נכון באופן אוניברסלי ובלי סייג, שכן הנסיבות משנות את המקרים. הרבה הכללות, הידועות או הנחשדות כבעלות חריגים, מנוסחות בלי סייג, אם משום שהתנאים המדויקים המגבילים את החלתן אינם ידועים, ואם משום שהנסיבות המקריות העושות אותן כבלתי-ניתנות להחלה מתרחשות לעתים כה נדירות, שלמעשה הן בטלות בשישים. כאשר פונים להכללה כזו בעת הדיון על מקרה מסויים אשר נסיבותיו המקריות מונעות מלהחיל את הטענה הכללית, נאמר על הטיעון שהוא עושה את ההטעיה-של-המקרה.

דוגמאות אחדות להטעיה זו אינן אלא בדיחות; למשל: "מה שקנית אתמול, תאכל היום; קנית בשר נא אתמול; לכן תאכל בשר נא היום." בארגומנט זה, ההקדמה "מה שקנית אתמול, תאכל היום" חלה באופן כללי רק על החומר שנקנה, ולא על מצבו. אין בכונתה לחול על כל נסיבה מקרית, כגון מצבו הנא של הבשר. על דוגמה זו כתב דה מורגן: "נתח-בשר זה נשאר לא-מבושל, טרי כמימים-ימימה, זמן רב להפליא. הוא היה נא כאשר רייש (Reisch) הזכירו במורגריטה פילוסופיקה בשנת 1496, וד"ר ווטלי (Whately) מצאו באותו מצב עצמו בשנת 1826".³

3. **Formal Logic** by Augustus De Morgan, The Open Court Company, 1926.

מכל מקום, בצורותיה הרציניות יותר, ההטעיה-של-המקרה מכשילה לעתים תכופות אנשי תורת-המוסר ואנשי תורת-החוק, המנסים להכריע בשאלות ספציפיות ומסובכות בעזרת פנייה מיכנית לחוקים כלליים. כפי שהעיר ה. וו. ב. ג'וזף, "... אין הטעיה שהיא יותר מכשילה מזו המטפלת בטענה אשר בהקשרים רבים איננה מטעה — כאילו היתה תמיד נכונה ובלי סייג".⁴

9. מקרה מהופך (הכללה חפוזה). בנסותו להבין ולאפיין את כל המקרים מסוג מסויים, יכול כרגיל אדם להקדיש תשומת-לב רק לאחדים מהם. אולם אלה שנבדקו חייבים להיות טיפוסיים — ולא בלתי-טיפוסיים. אם אדם שוקל רק מקרים חריגים ומכליל בחיפזון לחוק המתאים להם בלבד, ההטעיה שנעשתה היא הטעיה של מקרה מהופך. למשל, כשאדם מתבונן בערכם של סמיה-ההרגעה כאשר רופא נותנם כדי להקל מכאוביהם של חולים אנושים, הוא עלול להיגרר להצעה שיש לאפשר לכל אדם להשיג סמים אלה. או כשאדם מתבונן בהשפעתו של הכוהל רק על אלה המתמכרים לו בצורה קיצונית, הוא עלול להסיק כי כל משקה חריף הוא מזיק, ולטעון כי יש לאסור — חוקית — את מכירתו והשימוש בו. טיעון כזה הוא מוטעה, ומדגים את ההטעיה של מקרה מהופך, או הכללה חפוזה.

10. סיבה שקרית. ההטעיה של סיבה שקרית נותחה בעבר בצורות שונות וקיבלה שמות לטיניים אלטרנטיביים, כגון *non causa pro causa* או *post hoc ergo propter hoc*. הראשון מאלה כללי יותר, ומשמעו לטעות ולראות את מה שאיננו סיבתה של תוצאה מסוימת כסיבתה האמיתית. השם השני מלמד על ההיסק שארוע אחד הוא סיבתו של ארוע שני, בגלל עצם העובדה שהראשון ארע לפני השני. אנו נחשוב כל ארגומנט המשתדל באופן לא-נכון להוכיח קשר סיבתי, כמקרה הטעיית סיבה שקרית. מה מהווה למעשה נימוק טוב לקביעת קיומם של קשרים סיבתיים — זוהי אולי הבעיה המרכזית של תורת ההיגיון האינדוקטיבית או המתודולוגיה של המדע, והדבר יידון בפרקים מאוחרים יותר. (משמעותה של "סיבה" נבחנת בחלק I של פרק 12.) מכל מקום, קל לראות כי עצם העובדה של התרחשות מקרים ביהד או של רצף בזמן אין בה כדי להוכיח שום קשר סיבתי. ברור כי נדחה את טענתו של הפרא כי הלמות תופיו היא הסיבה להופעתה של

4. *An Introduction to Logic* by H.W.B. Joseph, Oxford University Press, 1906.

החמה מחדש לאחר ליקויה. אף-על-פי שהוא יכול להציע כהוכחה את העובדה כי בכל פעם שתופפו בתופים בעת ליקוי-חמה, הופיעה החמה מחדש! איש לא יוטעה ע"י טיעון זה, אולם אנשים לא-יוספור שותים בתמי-מות דברי עדות על תרופות-פלא, שלפיהם גברת זורונו סבלה מהצטננות קשה, לגמה שלושה בקבוקים תמצית-צמחים "סודית", ותוך שבועיים נעלמה הצטננותה!

11. *Petitio Principii* (הנחת המבוקש). בניסיון לבסס אמיתותה של טענה, מחפש אדם אחר הקדמות קבילות, שמהן אפשר להסיק כמסקנה את הטענה הנדונה. אם אדם מניח כהקדמה לטיעון שלו את עצם המסקנה שהוא משתדל להוכיחה, ההטעיה שנעשתה היא של *petitio principii*, או הנחת המבוקש. אם הטענה שיש להוכיחה מנוסחת בדיוק באותן מלים הן כהקדמה והן כמסקנה, הטעות תהיה כה זועקת, שאיש לא יוטעה ממנה. אולם לעתים קרובות שני ניסוחים עשויים להיות שונים זה מזה במידה שתספיק כדי להסתיר את העובדה כי אותה טענה עצמה מופיעה הן כהקדמה והן כמסקנה. מצב זה מאויר בטיעון הבא: "להרשות לכל אדם חופש-דיבור בלתי-מוגבל חייב תמיד, באופן כללי, להביא תועלת למדינה; שכן יעיל מאוד לאינטרסים של הציבור שכל אדם ייהנה מחופש, בלתי-מוגבל לחלוטין, להביע את רגשותיו."⁵

יש לשים לב כי ההקדמה איננה מבחינה הגיונית לא-רלוונטית לאמיתותה של המסקנה, שכן אם ההקדמה נכונה, חייבת גם המסקנה להיות נכונה — משום שזוהי אותה טענה עצמה. אולם ההקדמה היא מבחינה הגיונית לא-רלוונטית לתכלית של הוכחת המסקנה. אם הפסוק קביל בלי ויכוח, אין צורך בשום ארגומנט כדי להוכיחו; ואם אין הפסוק קביל בלי ויכוח, הרי ששום ארגומנט המצריך את קבלתו כהקדמה איננו יכול להביא מישהו לקבלו כמסקנתו. בכל ארגומנט כזה, המסקנה טוענת אך ורק את מה שנטען בהקדמות, ולפיכך הארגומנט, אף-על-פי שהוא תקף לגמרי, משולל לחלוטין יכולת להוכיח את אמיתות מסקנתו.

לעתים שרשרת של טיעונים אחדים משמשת בניסיון להוכיח מסקנה. וכך יכול אדם לטעון כי שקספיר הוא מחבר גדול מאשר ספילן (*Spillane*), משום שאנשים בעלי טעם טוב מעדיפים את שקספיר. וכאשר אדם נשאל כיצד באפשרותו לומר למי יש טעם ספרותי טוב, הוא יכול לענות כי אפשר

5. *Elements of Logic* by Richard Whately, London, מובא כדוגמה ב-, 1826.

לזהות אנשים כאלה בהעדפתם את שקספיר על ספילן. ארגומנט מעגלי כזה מניח באופן ברור את המבוקש, ועושה את ההטעיה של *petitio principii*.

12. שאלה מורכבת. ברור כי יש משהו "מגוחך" בשאלות כגון "האם שבת מדרכיך הנזולות?" או "האם חדלת להכית את אשתך?". אין אלה שאלות פשוטות: שלהן מתאימה תשובה חדי-משמעית של "כן" או "לא". שאלות כאלה מניחות-מראש כי תשובה מסויימת כבר ניתנה לשאלה קודמת, שאף לא נשאלה. וכך מניחה הראשונה כי תשובת "כן" ניתנה לשאלה שלא נשאלה "האם הלכת בעבר בדרכים נלוות?" והשנייה מניחה תשובה חיובית לשאלה שלא נשאלה "האם היכית מעודך את אשתך?". בכל מקרה, אם ניתנת תשובה פשוטה של "כן" או "לא" לשאלת-המלכודת, יש לה תוצאה של אישור או ביסוס התשובה המשתמעת לשאלה שלא נשאלה. שאלה מסוג זה איננה זכאית בצדק לתשובה פשוטה של "כן" או "לא", שכן אין היא שאלה פשוטה או יחידה, אלא שאלה מורכבת, הבנויה משאלות אחדות שנכרכו לאחת.

תשובות מורכבות אינן מוגבלות לבדיחות ברורות כמו אלה שבשתי הדוגמאות הקודמות. פרקליט עשוי בחקירת שתי-וערב להפנות שאלות מורכבות לעד כדי להביכו או אף כדי להפלילו. הוא יכול לשאול "היכן הסתרת את ההוכחות לפשע?", "מה עשית בכסף שגנבת?" וכיוצא באלה. בתעמולה, שבה אמירה פשוטה עלולה להיות קשה מאוד להוכחה או לקבלה, אפשר לגרום לרעיון "שיובן" באופן משכנע מאוד בעזרת שאלה מורכבת. דיבר של חברת שירותים יכול להציע את השאלה: "מדוע פיתוח פרטי של משאבים יעיל יותר מכל פיקוח ציבורי?". לאומי קיצוני יכול לתבוע משומר-עיו: "עד מתי נסבול התערבות זרה בעניינינו הלאומיים?".

בכל המקרים כגון אלה, ההליך הנבון הוא לטפל בשאלה המורכבת לא כבשאלה פשוטה, אלא לנתחה למרכיביה. בהחלט יתכן כי לאחר שהשאלה הנסותרת או המשתמעת זוכה לתשובה נכונה, התשובה השנייה, או הגלויה, פשוט נמוגה. אם אינני מסתיר שום הוכחות לפשע, אין שום טעם לשאלה היכן אני מסתיר אותן.

קיימים סוגים אחרים של שאלות מורכבות. אם יכולה לשאול את בנה הקט, אם הוא רוצה להיות ילד טוב ולשכב לישון. כאן האם פחות מטעה. ברור כי כרוכות כאן שתי שאלות; האחת איננה מניחה מראש תשובה מסויימת לאחת. המוטעה כאן הוא ההשתמעות, שתשובה אחת ויחידה חייבת להינתן לשתי השאלות. האם אתה "בעד" הרפובליקאים והשגשוג.

או לא? השב "כן" או "לא"! אולם כאן שאלה מורכבת, ולפחות אפשר להעלות על הדעת כי לשתי השאלות תשובות שונות.

בנוהל הפרלמנטרי, ההצעה "לפרק את השאלה" היא הצעה מועדפת. עיקרון זה מלמד כי שאלות עשויות להיות מורכבות, ולפיכך ניתן לשקלן באופן נבון יותר בהיותן מפורקות. שיטתנו בקשר לזכות-הוטו של הנשיא היא פחות נאורה. הנשיא רשאי להטיל וטו על חוק בשלמותו, אך אין ביכולתו להטיל וטו על אותו חלק של החוק שאיננו נראה בעיניו ולאשר בחתימתו את השאר. אין באפשרותו של הנשיא לפרק את השאלה, אלא הוא חייב להטיל וטו או לאשר, לענות "כן" או "לא" לכל שאלה — מורכבת ככל שתהא. הגבלה זו הוליקה, כידוע היטב, לשיטה הנהוגה בקונגרס, להדביק כ"ספחים", לחוקים אשר ידוע באופן כללי כי הנשיא יאשרם, סעיפים נוספים מסויימים — לעתים תכופות לא-רלוונטיים כלל לעניין — אשר ידוע כי הוא מתנגד להם. כאשר מונחת על שולחן הנשיא הצעת-חוק כזאת, חייב הנשיא לאשר משהו שאיננו נראה בעיניו — או להטיל וטו על משהו שנראה בעיניו.

שאלה מורכבת אחרת מכילה כינויים המניחים את המבוקש, כמו למשל כשאדם שואל, "האם פלוני אלמוני הוא רדיקל מטורף?" או "שמרן לא-חושב?", או "האם מדיניות זו עתידה להוליך לדאפליציה הרסנית?". כאן, כבכל מקום, חייב אדם לפרק את השאלה המורכבת. התשובות עשויות להיות — "רדיקלי — כן, אך לא מטורף", "שמרן — כן, אך לא-חושב — לא", או "היא תוליך לדאפליציה — כן; אך לא תהיה זו רפורמה הרסנית — אלא בריאה".

עד כה דנו בשאלות מורכבות באופן כללי, אך לא זיהינו עדיין במפורט את ההטעיה של השאלה המורכבת. בצורתה הגלויה לגמרי, ההטעיה של השאלה המורכבת מופיעה בדו-שיח: דובר אחד מציג שאלה מורכבת, דובר שני מגיב בהסתייגות "כן" או "לא", והדובר הראשון מסיק אז היסק מוטעה העשוי להראות מתאים. למשל:

חוקר: האם היקף מכירותיך גדל בגלל הפרסומת המטעה שלך?

עד: לא.

חוקר: אהא! אתה מודה איפוא שהפרסומת שלך היתה מטעה. האם יודע אתה שהתנהגותך הלא-מוסרית עלולה להביא עליך צרות?

בצורה פחות גלויה, ההטעיה של שאלה מורכבת יכולה להיות כרוכה בדובר אחד בלבד, המציג את השאלה המורכבת, משיב עליה בעצמו, ואז ניגש להסיק את ההיסק המוטעה. או בצורה גלויה עוד-פחות, הדובר עשוי פשוט

להציג את השאלה ולהסיק את ההיסק, בלי שהתשובה תוצג כלל, אלא רק תשתמע.

13. Ignoratio Elenchi (מסקנה לא-רלוונטית). הטעיה זו נעשית כאשר טיעון שיועד כאילו להוכיח מסקנה מסויימת תורם למעשה להוכחת מסקנה שונה. למשל, כאשר הצעה מסויימת לתחיקה על שיכון נמצאת בדיון, עשוי המחוקק לקום ולדבר בזכות הצעת החוק, ורק לטעון כי רצוי שיכון נאות לכל האנשים. בשעה זו הערותיו אינן שייכות מבחינה הגיונית לנקודה הנדונה, שכן השאלה נוגעת לחוק המסויים הנדון. יש להניח שהכל מסכימים כי רצוי שיכון נאות לכל האנשים (אף אלה שאינם חושבים כך יתחזו כמסיימים לכך). השאלה היא: האם הצעת-החוק המסויימת הזאת תביא לכך, ואם כן – האם היא תביא לכך טוב יותר מכל אלטרנטיבה מעשית אחרת? הטעיון של הדובר הוא מטעה, שכן הוא עושה את ההטעיה של *ignoratio elenchi*, או מסקנה לא-רלוונטית.

בבית-המשפט, התובע המנסה להוכיח כי הנאשם אשם ברצח, עשוי לטעון באריכות כי רצח הינו פשע מזויע. הוא עשוי אף להצליח בהוכחת מסקנה זו. אולם כשהוא מסיק מהערותיו על הזוועה שברצח כי הנאשם אשם בו, הוא עושה את הטעיית המסקנה הלא-רלוונטית.

טבעי כי תתעורר השאלה, כיצד ארגומנטים כאלה מאחזים בכלל עיני מישור. לכשרואים כי המסקנה איננה רלוונטית מבחינה הגיונית, מדוע יטעה הארגומנט מישור? בראש וראשונה, לא תמיד ברור כי הארגומנט הנתון הוא מקרה של איגנורטיו אלנקי. במהלך ויכוח ממושך, עלולה העייפות לגרום לאי-תשומת-לב ולטעויות, ונקודות לא-רלוונטיות עלולות לעבור בלי שיבחינו בהן. זהו רק חלק מן התשובה, כמובן. החלק האחר נוגע לעובדה שהשפה עשויה לשמש כדי לעורר ריגוש, כשם שהיא משמשת להעביר מידע.

ראה את הדוגמה הראשונה של *ignoratio elenchi*. הדובר, בטענו כי רצוי שיכון נאות לכל האנשים, עשוי להצליח לעורר עמדה של שבח כלפי עצמו וכלפי דבריו, ועמדה זו עשויה לעבור למסקנתו הסופית, בעזרת סמיכות פסיכולוגית במקום נביעה הגיונית. הדובר יכול להצליח לעורר רגש כה חיובי לשיפור השיכון, ששומעיו יצביעו ביתר התלהבות בעד הצעת-החוק מאשר אילו אכן הוכיח כי אישור ההצעה הוא לטובת הציבור.

ושוב, בדוגמה השנייה, אם התביעה ציירה על זוועת הרצח תמונה נוגעת ללב דיה, עשויים השופטים להיות כה נרגשים, ועלולים להתעורר בהם

זוועה וגינוי כאלה, שהם יפסקו שהנאשם אשם — ביתר מהירות מאשר אילו התובע היה "רק" מוכיח שהנאשם עשה את הפשע.
 אף-על-פי שכל פנייה ריגושית איננה רלוונטית מבחינה הגיונית לאמת או לשקר של המסקנה, לא כל מקרה של מסקנה לא-רלוונטית חייב להכיל פנייה ריגושית. יתכן כי ארגומנט ינוסח בשפה קרה, מעוקרת, נייטרלית, ובכל-זאת יעשה את ההטעיה של המסקנה הלא-רלוונטית. הוא עושה זאת אם הקדמותיו מכוונות אל מסקנה השונה מזו אשר מניחים שהיא מוכחת באמצעותן.

תרגילים

זהה בקטעים אלה את ההטעיות של רלוונטיות והסבר כיצד כל קטע מסויים מכיל את ההטעיה או את ההטעיות.

* 1. אינך יכול להאמין במה שפרופסור אגוזי אומר על חשיבותה של העלאת המשכורת למרצים. כיוון שהוא עצמו מרצה, טבעי שהוא ילמד זכות על העלאת משכורת למרצים.

2. אני בטוח כי השגריר שלהם ינהג בהיגיון בעניין זה. ככלות הכול, האדם הוא בעל-חיים רציונלי.

3. נשותיהם של גברים מצליחים לובשות בגדים יקרים, ולכן הדרך הטובה ביותר לאשה לעזור לבעלה היא לקנות בגד יקר.

4. אניטום: "סוקרטס, דומני שעל נקלה מעליל אתה על בני-אדם. והרי אם נכון אתה לשמוע בקולי, איעצך שתיזהר. כי אמנם גם במדינות אחרות יקל אולי להרע עם בני-אדם מאשר להיטיב עמהם, ובמדינתנו זו — לא כל שכן. ודומני שגם אתה יודע זאת."

— אפלטון, מנון *

* 5. הצוות שלנו הוא הצוות המצטיין בתחרות, שכן יש לו השחקנים הטובים ביותר והמאמן הטוב ביותר. אנו יודעים שיש לו השחקנים הטובים

* כתבי אפלטון, תרגום מיוונית יוסף ג. ליבס, כרך ראשון עמוד 453, הוצאת שוקן, ירושלים ותל-אביב, תשכ"ו.

ביותר והמאמן הטוב ביותר משום שהוא יזכה במקום הראשון בתחרות. והוא יגיע למקום הראשון בתחרות משום שהוא ראוי לזכות במקום הראשון. מובן כי הוא ראוי לזכות במקום הראשון בתחרות משום שהוא הצוות המצטיין בתחרות.

6. מר פרג, בעלי ראוי בלי ספק להעלאת המשכורת. אני מצליחה בקושי להאכיל את הילדים במה שאתם משלמים לו. קטון ילדינו, משה, זקוק לניתוח כדי שיוכל אי-פעם ללכת בלי קביים.

7. בדיקותינו הראו כי התרופה הנדונה חסרת כל ערך רפואי; במיוחד היא חסרת כל ערך לריפוי המחלות שלפי הטענות היא מרפאה. אנו מסיקים איפוא שאי-אפשר למכרה בהצלחה והיא תהיה כישלון מסחרי.

8. במשך המלחמה נחשפו רשתות הריגול של האוייב הודות להאזנה לשיחות הטלפון של החשודים. לכן חייבים השלטונות להאזין לשיחות הטלפון של כל האנשים החשודים.

9. מכל מקום, עתה נודעת חשיבות מעטה מאוד לאשר מלך אנגליה אומר או עושה; הוא הפר ברשעות כל התחייבות מוסרית ואנושית, רמס תחת כפות-רגליו טבע ומצפון, וברוח יציבה ויסודית של חוצפה ואכזריות קנה לעצמו משטמה עולמית.

— Thomas Paine, *Common Sense*

* 10. שום רבב של שערורייה לא דבק מעולם בסנטור זה. לפיכך מן ההכרח הינו הגון ונקיי-כפיים בלי דופי.

11. באותו ספר מלנכולי עתידה של אשלייה, ד"ר פרויד, שהוא עצמו אחד מאחרוני התיאורטיקנים הגדולים של המעמד הקפיטליסטי האירופי, ניסח בבהירות פשוטה את אי-אפשרותה של האמונה הדתית בשביל האיש המשכיל של ימינו.

— John Strachey, *The Coming Struggle for Power*

12. מן ההכרח שהאינקוויזיציה היתה מוצדקת ומועילה, אם עמים שלמים התפללו אליה והגנו עליה, אם אנשים בעלי הנפשות הנשגבות ביותר יסדוה ויצרוה, כל אחד לחוד ובלי משוא פנים, ואף יריביה השתמשו בה למען עצמם, מדורה תחת מדורה.

— Benedetto Croce, *Philosophy of the Practical*

13. גם היום תורי הוא לזרוק הכדור! ככלות הכל, זה הכדור שלי!

14. מדוע יודע אני יותר מאנשים אחרים? מדוע, בכללו של דבר, אני כה פיקח? מעולם לא תהיתי על שאלות שלמעשה אינן שאלות. מעולם לא השחתתי כוחי לריק.
— Friedrich Nietzsche, *Ecce Homo*

* 15. ודאי שהסוציאליזם רצוי. הבט בעובדות. פעם היו כל השירותים בבעלות פרטית, עתה יותר ויותר שירותים הם בבעלות הממשלה. חוקי הביטחון הסוציאלי מגלמים רבים מן העקרונות אשר סוציאליסטים החזיקו בהם תמיד. אנו מתקדמים היטב בדרכנו לסוציאליזם, ונצחונו השלם הוא בלתי־יגמנע!

16. אותו סטודנט חדש אומר שאני הפרופסור האהוב עליו. ומן ההכרח שהוא אומר את האמת, שכן שום סטודנט לא ישקר לפרופסור האהוב עליו.

17. "אולם שמת לי לב", אומר קלנתס (Cleanthes), "בקשר אליך, פילו, וכל הספקנים הספקולטיביים, כי התורה והמעשה שלך עומדים בסתירה ברוב הנקודות הסתומות של התיאוריה וכן בניהול חיי היום־יום."
— David Hume, *Dialogues Concerning Natural Religion*

18. כלל הזהב הינו יסודי לכל מערכת מוסר שנוצרה אי־פעם, והכל מקבלים אותו בצורה זו או אחרת. לפיכך הוא עיקרון מוסרי איתן שאין להכחישו.

19. מעולם לא היה שום מתמטיקאי מסוגל להוכיח את אמיתותה של "התיאוריה האחרונה" המפורסמת של פרמט (Fermat), ולכן מן ההכרח שהיא מוטעה.

* 20. אך כלום יכול אתה להטיל ספק בכך שלאוויר יש משקל, כשלפניך עדותו הברורה של אריסטו המאשרת כי לכל היסודות יש משקל, ובכלל זה האוויר, חוץ מן האש בלבד?
— גלילאו גליליי, דיאלוגים על אודות שני מדעים חדשים

21. אשר יזרע האיכר באביב יקצור בסתיו. באביב הוא זורע תירס בלירה הקילו. לכן בסתיו קוצר האיכר תירס בלירה הקילו.

22. ודאי שקיים סנטה קלאוס. אך אין הוא מביא שום מתנה לילדים שאינם מאמינים בו.

23. מעוררי-החרדה לא הצליחו להוכיח כי נשורת רדיו-אקטיבית מזיקה בצורה מסוכנת לחיי אדם. לכן בטוח לחלוטין להמשיך בתכניתנו לניסויים בכלי-נשק גרעיניים.

(24) הקצין, אני בטוח לחלוטין בקשר למהירות נהיגתי, והיא היתה מתחת למהירות המותרת. היו לי דו"חות בעבר, ואם תגיש נגדי דו"ח עתה, הדבר יעלה לי יותר מחמישים לירות. ואם יהיה עלי לשלם קנס של חמישים לירות, לא אוכל להרשות לעצמי לשלוח את אשתי לניתוח — והיא חולה זמן רב וזקוקה לאותו ניתוח עד ליאוש!

* אין שום טעם לשכור עובד מיומן כדי שימלא את התפקיד ההוא, שכן רבים שנחשבו לעובדים מיומנים אינם מיומנים משום אדם אחר.

26. ניטשה היה אישית יותר פילוסופי מאשר הפילוסופיה שלו. שיחתו על כוח, נוקשות ואי-מוסריות נעלה היתה תחביבו של חוקר צעיר שאיננו מסוגל לגרום כל רע — ותרגיל חסרת-תוקף.
— George Santayana, *Egotism in German Philosophy*

27. האם אתה בעד הרחבת השירותים הממשלתיים והעלאת המיסים? אם כן, אלה אשר המיסים המוטלים עליהם כבר גבוהים מדי — יצביעו נגדך. אם לא, אלה הזקוקים ליותר שירותים מדי הממשלה יצביעו נגדך. בשום מקרה אינך יכול לקוות כי תזכה בתמיכה כללית.

(28) בעבודתו, הפרקליט חופשי תמיד להיוועץ בספרי חוק. ורופא מעיין תדיר במקרים שבספרי הרפואה שלו. יש להתיר לכל אחד חופש-עיון דומה. לכן יש להתיר לסטודנטים לעיין בספרי-הלימוד שלהם בעת הבחינות.

(29) בעוד גנרל גרנט מנצח בקרבות במערב, הגיעו לנשיא לינקולן תלונות רבות כי גרנט שיכור. כאשר יום אחד סיפרה לו משלחת כי גרנט מכור ללא-תקווה לוויסקי, אומרים כי הנשיא ענה: "הלוואי וגנרל גרנט היה שולח חבית מן הוויסקי שלו לכל אחד מהגנרלים האחרים שלי!"

30. מספרים סיפור על ונדל פיליפס, שדגל בביטול העבדות, כי יום אחד מצא עצמו באותה רכבת עם אנשי-כמורה דרומיים שעשו דרכם לוועידה. כשנודע לדרומיים על נוכחותו של פיליפס, הם החליטו לחמוד לצון על חשבונו. אחד מהם קרב אליו ואמר: "אתה הוא ונדל פיליפס?"
"כן, אדוני" — באה התשובה.

"אתה הוא הדוגל הגדול בביטול העבדות?"

"אינני גדול, אך הנני דוגל בביטול העבדות."
 "הלא אתה הוא זה הנושא נאומים בבוסטון ובניו יורק בגנות העבדות?"
 "כן, אני הוא."
 "מדוע אינך הולך לקנטקי ונושא נאומים שם?"
 פיליפס הביט בחוקרו רגע קט ואחר השיב: "אתה איש כמורה?"
 "כן, השיב הלה.
 "מנסה אתה להציל נשמות מן הגהינום?"
 "כן."
 "ובכן, מדוע אינך הולך לשם?"

II. הטעיות של רב־משמעות

ההטעיות הלא־פורמליות שיש לדון בהן עתה מכונות לפי המסורת "הטעיות של רב־משמעות" או "הטעיות של בהירות". הן מופיעות בארגומנטים אשר ניסוחיהם מכילים מלים או ביטויים רב־משמעיים, אשר משמעויותיהם נעות ומשתנות, באופן דק פחות או יותר, במהלך הארגומנט ובכך עושות אותו למוטעה. כל ההטעיות שיוזכרו עתה הן הטעיות של רב־משמעות, אולם יועיל לחלקן ולסווגן לפי הדרכים השונות שבהן רב־משמעות נוצרת.

1. דו־משמעות. הטעיית רב־המשמעות הראשונה שנדון בה היא זו הנוצרת עקב דו־משמעות פשוטה. לרוב המלים יותר ממשמעות מילולית אחת, כגון המלה 'עין', היכולה לציין את אבר חושי־הראייה — או מעיין. כשאנו שומרים על שתי משמעויות אלה בנפרד, לא מתעורר שום קושי. אולם כשאנו מבלבלים את המשמעויות השונות העשויות להיות למלה או לביטוי, בהשתמשנו בהן במובנים שונים באותו הקשר עצמו, אנו משתמשים בהן באורח דו־משמעי. אם ההקשר הוא במקרה טיעון, אנו עושים הטעיה של דו־משמעות.

דוגמה מסורתית להטעיה זו היא: "תכליתו של דבר היא שלמותו. תכלית החיים היא המוות. לכן אפשר לומר שהמוות הוא השלמות של החיים". טיעון זה מוטעה, משום שמבלבלים בו שני מובנים שונים של המלה 'תכלית'. המלה 'תכלית' עשויה ללמד על "מטרה" — או על "קץ". מובן כי שני המובנים כשרים. אולם מה שאיננו כשר הוא לבלבל את השניים, כפי שנעשה בטיעון. ההקדמות מתקבלות על הדעת רק כאשר המלה 'תכלית' מתפרשת בצורה שונה בכל אחת מהן, כמו: "מטרתו של דבר היא שלמותו", ו"המוות הוא קיצם של החיים". אך המסקנה כי "המוות הוא השלמות של

החיים" איננה נובעת אף לכאורה מהקדמות אלה. ברור כי אותו מובן של 'תכלית' יכול לשמש בשתי ההקדמות, אולם אז יאבד הטיעון את כל סבי-רותו, שכן תהיה בו או ההקדמה הבלתי-סבירה "קיצו של דבר הוא שלמו-תו" — או ההקדמה, שהשקר שבה גלוי לעין כל, "המוות הוא מטרתם של החיים". דוגמאות אחדות של הטעיית דו-משמעות הן כה אבסורדיות, שהן כעין בדיחה, כמו למשל, זו:

לכלבים רבים אוזניים מסולסלות.

לכלב שלי אוזניים מסולסלות.

לכן כלבי הוא כלב רב!

ישנו סוג מיוחד של דו-משמעות הראוי לציון מיוחד. הדבר נוגע למונחים "יחסיים", אשר יש להם מובנים שונים בהקשרים שונים. למשל, המלה "גבוה" היא מלה יחסית; אדם גבוה ובניין גבוה, נמצאים בקטגוריות שונות לחלוטין. אדם גבוה הוא אדם שהינו גבוה מרוב האנשים, בניין גבוה הוא בניין שהינו גבוה מרוב הבניינים. צורות מסויימות של טיעון, שהן תקפות למונחים לא-יחסיים, הופכות לבטלות כשבמקום מונחים אלה באים מונחים יחסיים. הטיעון "פיל הוא חיה; לפיכך פיל אפור הוא חיה אפורה" הינו תקף לחלוטין. אולם הטיעון "פיל הוא חיה; לפיכך פיל קטן הוא חיה קטנה" הינו מגוחך. העוקץ טמון בכך ש"קטן" הוא מונח יחסי: פיל קטן הוא חיה גדולה מאוד. ההטעיה היא הטעיה של דו-משמעות במונח היחסי "קטן". אולם לא כל דו-משמעות במונחים יחסיים היא כה ברורה. המלה "טוב" היא מונח יחסי, ולעתים תכופות היא משמשת באורח דו-משמעי, למשל כשטוענים שפלוני אלמוני יהיה נשיא טוב משום שהוא גנרל טוב, או שהוא בהכרח אדם טוב, משום שהוא מתמטיקאי טוב, או שהוא מורה טוב משום שהוא חוקר טוב.

2. אמפיבוליה. הטעיית-האמפיבוליה נעשית כשטוענים מתוך הקדמות שניסוחיהן רב-משמעיים מחמת המבנה התחבירי שלהן. פסוק הוא אמפיבולי כאשר משמעותו איננה ברורה בגלל הדרך המרושלת או המסורבלת של צירוף מילותיו. פסוק אמפיבולי עשוי להיות אמיתי לפי פירוש אחד ושקרי — לפי אחר. כשהוא מוצב כהקדמה עם הפירוש העושה אותו אמיתי, ומוסקת ממנו מסקנה לפי הפירוש העושה אותו שקרי, הרי שנעשתה הטעיית-האמפיבוליה.

הדוגמה הקלסית לאמפיבוליה קשורה בקרויסוס ובאורקל של דלפי. ביטויים אמפיבוליים היו, כמובן, הסחורה העיקרית על דוכניהם של האורקי-

לים העתיקים. קרויסוס, מלך לידיה, חכך בדעתו אם לצאת למלחמה במלכות פרס. בהיותו אדם גא, לא רצה לצאת למלחמה בלי להיות בטוח בנצחונו. הוא שאל בעניין זה בעצת האורקל של דלפי, וקיבל את התשובה: "אם ילך קרויסוס להילחם בקירוס, הוא יחריב ממלכה עצומה". מרוצה מבואה זו, שממנה הסיק כי הוא יחריב את ממלכת פרס העצומה, יצא קרויסוס למלחמה, ועד מהרה הביסו קירוס, מלך פרס. לאחר זאת, בהיותו בחיים, כתב קרויסוס במרירות מכתב-תלונה לאורקל. למכתבו ענו כוהני דלפי, והם טענו כי האורקל צדק: בצאתו למלחמה החריב קרויסוס ממלכה עצומה — את הממלכה שלו עצמו! פסוקים אמפיבוליים מהווים הקדמות מסוכנות. מכל מקום, נתקלים בהם רק לעתים נדירות בדיון רציני.

מקצת מן הפסוקים האמפיבוליים אינם נעדרים צדדים היתוליים, למשל אלה שבמודעות המאיצות בנו "Save Soap and Waste Paper",* או הגדרת האנתרופולוגיה כ"מדע האדם, והאשה בתוכו". ניטעה אם נסיק כי האשה שבסיפור זה לא היתה לבושה בצניעות: "עטופה ברישול בנייר-עיתון, היא נשאה את השמלה." האמפיבוליה מתגלית תדיר בכותרות עיתונים ובקטעים קצרים, כגון "האיכר התיז את מוחו החוצה לאחר שנפרד בחיבה ממשפחתו ביריית-רובה."

3. הטעמה (Accent). ככל הטעיות רבי-המשמעות, הטעיית-הטעמה נעשית בטיעון אשר אופיו המטעה, אך שאיננו תקף, תלוי בשינוי או בהזזת המשמעות. הדרך שבה המשמעות זזה בהטעיית-הטעמה תלויה בכך, אילו חלקים ניתן להדגיש או להטעים. שחלק מן הפסוקים לובשים מובנים שונים כאשר מוטעמות מלים שונות — דבר זה ברור. ראה את המובנים השונים הניתנים לצינוי זה לפי הטעמתה של מלה זו או אחרת מן המלים שהודפסו במודגש:

חייבים אנו לא לדבר רעה על ידידינו

כשהצינוי נקרא בלי שום הדגשה לא-דרושה, הוא סביר בהחלט. אולם אם מסיקים כי חובה עלינו לחוש עצמנו רשאים לדבר סרה במישהו שאיננו ידידנו, הרי שמסקנה זו נובעת רק אם להקדמה יש המובן המוענק לה כשהמלה האחרונה מוטעמת. אולם כשהמלה האחרונה מוטעמת, אין זה עוד ציווי מוסרי קביל, יש לו מובן שונה, ולפינו למעשה הקדמה שונה. הטיעון

* המשפט איננו ניתן לתרגום תוך שמירת האמפיבוליה שבו. אפשר לפרש את הפסוק האנגלי "חסוך סבון ונייר-פסולת" — או "חסוך סבון ובזבז נייר" (המתרגם).

הוא מקרה של הטעיית-ההטעמה. כך יהא גם הטיעון המסיק מאותה הקדמה את המסקנה שאנו רשאים לעשות רעה לידידינו, כל זמן שאנו עושים זאת בלי לדבר. והוא הדין בהיסקים מוטעים אחרים המציעים את עצמם.

עשייה רצינית יותר של הטעיה זו, במובן קצת יותר רחב של המונח, תיתכן בציטוט, כאשר הדגשת מלים או ביטול הדגשה עלולים לשנות את המובן. סוג אחר של הטעמה מטעה עלול לקרות בלי שום שינוי ההדגשה, כאשר הקטע המצוטט נותק מהקשרו. שכן פעמים רבות אפשר להבין נכונה קטע אך ורק לאור הקשרו, שהוא העשוי להבהיר את המובן שאליו התכוון אומרו של הקטע, או העשוי להכיל הגבלות ברורות שבלעדיהן יש לקטע משמעות שונה לגמרי. לכן, מחבר אחראי, המצטט במישרין, יציין אם מלה כלשהי שהודגשה בציטוטו הודגשה או לא הודגשה במקור, ויסמן כל השמטת מלים או משפטים באמצעות נקודות או קווים מרוסקים.

טענה שהיא אמיתית לפי פשוטה, אולם משעממת למדי בהיקראה או בהיכתבה באופן "נורמלי", עשויה להיות מגרה למדי בהיותה מוטעמת בדרך כים מסויימות. אולם הטעמה זו עלולה לשנות את משמעותה, ועם משמעותה השונה היא עלולה לא עוד להיות אמיתית. וכך האמת מוקרבת למען הסנסציה באמצעות היסק מוטעה הנוצר מהטעמה (טיפוגרפית) של חלק אחד במשפט על חשבון האחר. טכניקה זו היא מדיניות מכוונת של עיתונים מסויימים, כדי לעשות כותרותיהם מושכות תשומת-לב. עיתון כזה מסוגל לצאת ובראשו כותרת באותיות קידוש-לבנה שבה המלים

מהפכה בצרפת

ומעל לכותרת מודפסת כותרת שנייה, באותיות זעירות: "השלטונות הביעו חשש שתפרוץ". הטענה השלמה — "השלטונות הביעו חשש שתפרוץ מהפכה בצרפת" עשויה להיות אמיתית לחלוטין. אך כפי שהודגשה בעיתון-הצהריים, הטענה קיבלה משמעות מגרה, אך מוטעה לחלוטין. אותו סוג של הטעמה מטעה מוצאים במודעות רבות. כאשר למצרך מסויים מצויין מחיר שנראה כנטו, מגלה בדיקה קפדנית יותר של המודעה את המלים, המודפסות תמיד באות קטנה יותר: "בתוספת מיסים", או לפעמים את הביטוי "ומעלה". במודעות המכוונות לחלק של הציבור, שמניחים כי הוא משכיל פחות, סוג זה של הטעמה הוא לעתים תכופות מחפיר ברשעותו.

כיצד אפילו אמת ככתבה וכלשונה עלולה להיעשות אמצעי להטעיה של הטעמה כשהיא מובאת לתוך הקשר מטעה — דבר זה מודגם בסיפור-הים הזה: כמעט מיד לאחר הפלגתה של ספינה מסויימת למסעה, פרץ ריב בין

רבי-החובל והחובל הראשון. הקרע העמיק בגלל נטיית החובל הראשון לשנות, שכן רבי-החובל היה חסיד נלהב של הפכחון, ורק לעתים נדירות החמיץ הזדמנות להטיף באוזני החובל הראשון על חטאיו. מיותר לומר, שהטרדה זו רק גרמה לחובל הראשון להגביר את שתייתו. לאחר אזהרות חוזרות ונשנות, הירבה יום אחד החובל הראשון להערות לקרבו משקה עוד יותר מן הרגיל. רבי-החובל רשם את העובדה בספר-האזניים, וכתב: "החובל הראשון היה שתוי היום." כאשר אחרי-כך הגיע תורו של החובל הראשון לרשום את נתיב האזניים בספר, הוא נחרד למצוא רישום רשמי זה על התנהגותו המחפירה. בעלי הספינה יקראו את הכתוב בספר-האזניים, ותגור בתם תהיה מן הסתם לפטר את החובל הראשון, בהסתמך על שכרונו. הוא התחנן לפני רבי-החובל למחוק את ההערה, אך רבי-החובל סרב. החובל הראשון היה אומלל, עד שלבסוף הבריקה במוחו דרך לנקמה. בסיומם של הרישומים הרגילים שרשם באותו יום בספר-האזניים, הוא הוסיף: "רבי-החובל היה פיכח היום."

4. חיבור. המונח "הטעיית-חיבור" חל על שני טיפוסים קרובים מאוד של טיעון לא-יתקף. את הראשון אפשר לתאר כהסקה מוטעה מתוך תכונות חלקיו של השלם על תכונותיו של השלם עצמו. דוגמה בולטת במיוחד תהיה לטעון כי הואיל וכל חלק במכונה מסויימת הוא קל-משקל, המכונה "בשלמותה" קלה במשקלה. השגיאה גלויה, אם נשים לב שמכונה כבדה מאוד יכולה להיות מורכבת מהרבה חלקים קלים. אולם לא כל הדוגמאות לסוג זה של חיבור מוטעה הן כה גלויות. חלקן מטעות. שמעתי כיצד טוענים ברצינות כי הואיל וכל מערכה של מחזה מסויים היא דגם לשלמות אמנותית, המחזה בשלמותו הינו מושלם מבחינה אמנותית. אולם זוהי הטעיית חיבור ממש כאילו היו טוענים שהואיל וכל ספינה ערוכה לקרב, הרי שמן ההכרח כי הצי כולו ערוך לקרב.

הטיפוס האחר של הטעיית-חיבור מקביל לחלוטין לזה שתואר עתה. כאן ההסקה המוטעה היא מתכונותיהם של האיברים הבודדים של אוסף על תכונות האוסף או הסכום של איברים אלה. למשל, יהא זה מוטעה לטעון כי הואיל ואוטובוס צורך יותר דלק ממכונת קטנה, הרי שכל האוטובוסים צורכים יותר דלק מכל המכונות הקטנות. גירסה זו של הטעיית-חיבור סובבת על בלבול בין השימוש ה"פלגני" וה"קיבוצי" במונחים כלליים. לכן, אף-על-פי שתלמידי מכללה רשאים להירשם לשישה קורסים שונים בלבד בכל סמסטר, בכל-זאת נכון גם כי תלמידי מכללה נרשמים למאות קורסים שונים בכל סמסטר. סתירה מילולית זו נפתרת על נקלה. נכון הדבר שתלמידי

מכללה, באופן פלגני, רשאים להירשם לשישה קורסים בלבד בכל סמסטר. זהו שימוש פלגני במונח, בכך שאנו מדברים על תלמידי מכללה כבודדים, או אחד-אחד. אולם נכון הדבר שתלמידי מכללה, באופן קיבוצי, נרשמים במאות קורסים שונים בכל סמסטר. זהו שימוש קיבוצי במונח, בכך שאנו מדברים על כל תלמידי המכללה ביחד, כאוסף או כשלמות. וכך, אוטובוסים צורכים יותר דלק ממכוניות קטנות, באופן פלגני; אך באופן קיבוצי, מכוניות קטנות צורכות יותר דלק מאשר האוטובוסים, שכן הן רבות מהם פי כמה. סוג שני זה של הטעיית-חיבור ניתן להגדרה כהיסק הלא-תקף שלפיו, אם טענה המפרשת מונח כפלגני אמיתית, גם טענה המפרשת אותו באופן קיבוצי הינה אמיתית. וכך, הפצצות האטומיות שהוטלו במלחמת-העולם השנייה גרמו יותר נזק מאשר הפצצות הרגילות שהוטלו — אולם רק באופן פלגני. המצב בדיוק הפוך כאשר מתבוננים בשני סוגי הפצצות באופן קיבוצי, שכן מספר הפצצות הקונבנציונליות שהוטלו עלה בהרבה על מספר הפצצות האטומיות שהוטלו. התעלמות מהבחנה זו בארגומנט נותנת מקום להטעיית-חיבור.

שני סוגים שונים אלה של חיבור, אם כי הם מקבילים, נבדלים זה מזה באמת, בגלל ההבדל בין אוסף גרידא של איברים לבין שלם המורכב מיסודות אלה. וכך, אוסף גרידא של חלקים איננו מכונה; אוסף גרידא של לבנים איננו לא בית ולא חומה. בשלם, כגון מכונה, בית או חומה, החלקים מאורגנים או מסודרים בדרכים מוגדרות מסוימות. והואיל ושלמים מאורגנים ואוספים גרידא נבדלים זה מזה, גם שתי הגירסאות של הטעיית-החיבור נבדלות זו מזו — האחת מסיקה בלי תוקף על השלמים מתוך חלקיהם*, והאחת מסיקה בלי תוקף על האוספים מתוך איבריהם.

5. חלוקה: הטעיית-החלוקה היא פשוט היפוכה של הטעיית-החיבור. נמצא בה אותו הבלבול, אולם ההיסק מתנהל בכיוון הנגדי. כבמקרה החיבור, אפשר להבחין בין שתי גירסאות של הטעיית-החלוקה. סוג החלוקה הראשון מצוי כשטוענים בטעות כי מה שנכון בקשר לשלם חייב להיות נכון גם בקשר לחלקיו. לטעון כי הואיל ומוסד מסויים הינו חשוב מאוד, והואיל ומר ערמוני הינו פקיד במוסד זה, הרי שמר ערמוני הוא חשוב מאוד — פירושו לעשות את הטעיית-החלוקה. גירסה ראשונה זו של הטעיית-החלוקה

* הכימיה גם היא מספקת דוגמאות לכך. מלח-הבישול, למשל, אשר בעלי-חיים רבים אוכלים אותו בכמויות ניכרות, עשוי מנתרן ומכלור — אשר כל אחד מהם לחוד עלול לגרום נזק לאורגניזם החי. (המתרגם).

תיעשה בכל ארגומנט כגון זה, כמו במעבר מן ההקדמה שמכונה מסויימת היא כבדה, או מסובכת, או יקרה, אל המסקנה שחלק זה או כל חלק אחר של המכונה מן ההכרח שיהא כבד, מסובך, או יקר. לטעון שוודאי יש לנערה חדר גדול משום שהיא דרה בפנימייה גדולה — זוהי דוגמה נוספת לסוג הראשון של הטעיית-חלוקה.

הטיפוס השני של הטעיית-חלוקה נעשה כאשר אדם טוען מתוך תכונות של אוסף על תכונות האיברים של האוסף עצמם. לטעון שהואיל ותלמידי אוניברסיטה לומדים רפואה, משפטים, הנדסה, רפואת-שיניים, וארכיטקטורה, הרי שכל אחד, או אפילו אחד, מתלמידי האוניברסיטה לומד רפואה, משפטים, הנדסה, רפואת-שיניים וארכיטקטורה — פירושו לעשות את הסוג השני של הטעיית-החלוקה. נכון הדבר שתלמידי אוניברסיטה, באופן קיבוצי, לומדים את כל הנושאים השונים הללו, אולם שקר הדבר כי תלמידי אוניברסיטה, באופן פלגני, עושים כן. דוגמאות לגירסה זו של הטעיית-חלוקה נראות תדיר כטיעונים תקפים, שכן מה שנכון למחלקה באופן פלגני, ודאי שהוא נכון לכל איבר ואיבר במחלקה. הנה כי כן, הטיעון:

כלבים הם אוכלי-בשר.

ספניילים יפניים הם כלבים.

לכן ספניילים יפניים הם אוכלי-בשר.

תקף לחלוטין. אולם אם כי הטיעון הזה דומה מאוד לקודם:

כלבים הינם מצויים מאוד.

ספניילים יפניים הם כלבים.

לכן ספניילים יפניים הינם מצויים מאוד.

אין הוא תקף, בעשותו את הטעיית-החלוקה. חלק מן הדוגמאות של החלוקה הן בברור בדיחות, כמו כאשר את הדוגמה הקלסית לטיעון-תקף:

בני-אדם הם בני-תמותה.

סוקרטס הוא בן-אדם.

לכן סוקרטס הוא בן-תמותה.

מחקים בדרך הפרודיה בארגומנט מטעה זה:

האינדיאנים באמריקה מתמעטים.

אדם זה הוא אינדיאני אמריקאי.

לכן אדם זה מתמעט.

החידה הישנה, "מדוע כבשים לבנות אוכלות יותר מאשר כבשים שחורות?" טובבת על הבלבול הכרוך בהטעיית־החלוקה. שכן התשובה, "משום שהן רבות יותר", נוגעת באופן קיבוצי במה שנראה כמצויין באופן פלגני בשאלה.

תרגילים

זהה את הטעיות הרבי־משמעות בקטעים הללו והסבר כיצד כל אחד מן הקטעים מכיל אותה הטעיה או אותן הטעיות.

* 1. לפרוץ קדימה בעזרת מבנה שכר מסודר כיאות — בכל ענף תע־שייתי — הוא התנאי הראשון לריסון התחרות; אולם אין שום נימוק מדוע חייב התהליך להעצר כאן. מה שטוב לכל ענף תעשייתי יכול רק בקושי רב להיות רע לכלכלה בשלמותה.
— *Twentieth Century Socialism*, p. 74, Penguin Books, 1956.

2. באיומיה של ברית־המועצות אין חדשה. לכן האיומים של ברית־המועצות הם חדשה טובה, שהרי אין חדשה — חדשה טובה.

(3) תאונות הדרכים מתרבות. התנגשויות בין מכוניות רולס רויס הן תאונות דרכים. לכן התנגשויות בין מכוניות רולס רויס מתרבות.

(4) ... אושרו של כל אדם טוב בשבילו, והאושר הכללי הוא איפוא טוב בשביל קיבוץ כל האנשים.
— John Stuart Mill, *Utilitarianism*

* 5. כתבי־הקודש מצווים עלינו לגמול טובה תחת רעה. אולם ג'ונס לא עשה לי מעולם רעה. לכן יהיה זה בסדר גמור לעשות לו מעשה נבזי אחד או שניים.

6. דולפת בצורה חמורה, מאויישת בצוות קטן מן התקן, חולשה אחר חולשה פוקדת את הספינה הקטנה.
— *The Herald Tribune Books Section*

אלה המשחקים בחולשות קטנות!
— *The New Yorker*, Nov. 8, 1958.

7. כל התופעות ביקום רוויות בערכי מוסר. ולכן יש באפשרותנו לטעון כי בעיני הסיני, היקום הוא יקום מוסרי.
— Thomé H. Fang, *The Chinese View of Life*
8. הואיל וכל ילד שלישי הנולד בניו יורק הוא קתולי, משפחות פרוי-טסטנטיות הגרות שם אינן צריכות ללדת יותר משני ילדים.
9. לאביה הופעה מכובדת מאוד, ולכן מן ההכרח שהוא אדם מכובד מאוד.
- * 10. בדיקה פסיכולוגית הוכיחה כי מר ערמוני מעוניין בכסף מעל לממוצע, ואילו אשתו מעוניינת בכסף מתחת לממוצע. מכאן שערמוני אוהב כסף יותר מאשתו. אין סיכויים שנישואיהם יימשכו זמן רב, שכן כיצד יכול אדם להיות שרוי עם אשה המועדפת בעיניו פחות מן הכסף?
11. כל תעשיין חופשי לחלוטין לקבוע מחיר משלו למוצר שהוא מייצר, כך שאין שום רע בכך שכל התעשיינים יתכנסו כדי לקבוע מחירים למוצרים שהם כולם מייצרים.
12. התאז האמריקאי הולך ונכחד למעשה. חיה זו היא תאז אמריקאי, כך שמן ההכרח שהיא הולכת ונכחדת למעשה.
13. לכני: אינני רואה שישנם נימוקים טובים לעריכת הטיול. לכן אינני מתכוון עוד לצאת לטיול.
שחורי: אהא! אתה מודה שישנם נימוקים טובים לעריכת הטיול — כך אמרת בעצמך! אני שמח לשמוע כי אתה "מתכוון עוד לצאת לטיול".
14. ארועים חסרי-הסתברות מתרחשים כמעט בכל יום, אולם מה שמתרחש כמעט בכל יום הוא ארוע בעל הסתברות מרובה. לכן ארועים חסרי-הסתברות הם ארועים בעלי הסתברות מרובה.
15. אומצות טובות נדירות בימים אלה, לכן אינך צריך להורות שיכינו את שלך היטב.
- ①6 וכדי לשפוט עוד יותר טוב על התפיסות הזערוריות שאיננו יכולים להבחין ביניהן בהמוניהן, רגיל אני לעשות שימוש בדוגמה של הנהם או הרעש של הים, המכה באדם בהיותו על החוף. כדי להבין רעש זה כפי שהוא נוצר, צריך לשמוע את החלקים היוצרים את השלם, דהיינו את רעשו של כל גל, אם כי כל אחד מן הרעשים הקטנים האלה... לא היה מורגש

אילו הגל שעושהו היה לבדו. שהרי מן ההכרח שנהיה מושפעים מעט מתגור-
 עתו של אותו גל, ושיש בנו תפיסה של כל אחד מן הרעשים הללו, קטנים
 ככל שיהיו; אחרת לא היתה בנו [תפיסה] זו של מאות-אלפי גלים, שכן
 מאות אלפי לא-כלומים אינם יכולים ליצור דבר.
 — גוטפריד לייבניץ, מסות חדשות על שכל האדם

III. הימנעות מהטעיות

הטעיות הן מלכודות העלולות להמעיד כל אחד מאתנו בשיקול-דעתנו. כשם
 שתמרורי-אזהרה מוצבים כדי להזהיר את הנוסעים מפני מקומות מסוכנים,
 כך כינויי הטעיות שהוצגו בפרק זה עשויים להחשב כמספר הזה של
 תמרורי-אזהרה שהוצבו, כדי שנתרחק מן הקרקע הטובענית של טיעונים
 לא-נכונים. הכרתן של שגיאות אלה והיכולת לכנותן ולנתחן עשויות היטב
 לשמרנו מללכת שולל אחריהן.

אין שום דרך בטוחה להימנע מהטעיות. הימנעות מהטעיות של רלוונ-
 טיות מצריכה ערנות מתמדת ותשומת-לב לדרכים הרבות שבהן עלולה אי-
 הרלוונטיות לפלוש. לימודנו על שימושי-השפה השונים חייב לסייע לנו
 בקשר לכך. הכרת גמישותה של השפה והרב-גונית של שימושיה תשמור
 אותנו שלא נטעה ונקבל קריאה לאשר ולהסכים למסקנה כטיעון המיועד
 להוכיח אמיתותה של אותה מסקנה.

הטעיות הרב-משמעות הן עניין דק ועדין. מלים הן חלקלקות, ולרובן
 נודע שפע מגוון של מובנים או משמעויות שונות. כאשר מובנים אלה
 מבולבלים זה בזה בניסוחו של טיעון, הטיעון הוא מוטעה. כדי להימנע מן
 הטעיות השונות של הרב-משמעות, חובה עלינו לשמור במחשבתנו על
 בהירותן של משמעויות מונחיו. דרך אחת להשיג זאת היא להגדיר את
 מונחי-המפתח שבהם משתמשים. הואיל ושינוי מובנם של המונחים עלול
 לעשות את הארגומנטים למוטעים, והואיל ואפשר להימנע מרב-משמעות
 באמצעות הגדרה מדוקדקת של המונחים הדרושים, הגדרה היא עניין חשוב
 לתלמיד תורת ההיגיון. לנושא זה של ההגדרה מוקדש הפרק הבא.

תרגילים

- זהה את ההטעיות בקטעים הללו והסבר כיצד כל קטע מכיל אותה הטעיה או אותן הטעיות.
- * 1. הכרחי לכלוא פושעים ולהחזיק מאחורי מנעול ובריח מטורפים מסוכנים. לכן אין שום רע בהרחקת אנשים מחרויותיהם.
2. עד מתי חושב אתה לבזבז את זמנך בבית-הספר, בעוד ביכולתך לעשות עבודת-גבר בעולם ולתרום לחברה? לו היה כך שמץ של חוש אחריות חברתית, היית עוזב מיד.
3. הצבא מפורסם באייעילותו, כך שאין לנו לצפות ממייג'ור סמית שיעשה עבודה יעילה.
4. האל קיים משום שהתנ"ך אומר לנו כך, ואנו יודעים כי מן שהתנ"ך אומר לנו חייב להיות אמת. משום שהוא התגלות דברו של האל.
- * 5. אין הקונגרס צריך להטריח עצמו ולהיוועץ בראשי המטות המאוחדים בקשר לתקציב הצבאי. כחברי הכוחות המזויינים, טבעי הדבר שהם ירצו שיוקצב לצרכי הצבא כסף רב ככל שהם חושבים שיוכלו להשיג.
6. מר בראון: לא אתן עוד כסף למשפטך בשנה הבאה.
הפרקליט: בסדר גמור, אדוני, אנו פשוט נחייב אותך באותו סכום שנתת השנה.
7. בהגיענו לנקודה זו בוויכוח, וכל אחד ראה כי הגדרת הצדק נהפכה על פיה כליל, תרסימכוס, תחת להשיב לי, אמר: "אמור לי, סוקרטס, ההיתה לך אומנת?"
"מדוע תשאלני שאלה כזו, אמרתי, "בעוד חייב היית כעת להשיב?"
"משום שהיא הותירה אותך זב־אף, ומעולם לא קינחה את אפך: היא אפילו לא לימדה אותך להבחין בין רועה לכבשים."
- אפלטון, ספר המרינה
8. סמים משכרים יוצרים הרגלים. לכן, אם תרשה לרופאך להקל את כאבך בעזרת סם מרגיע, תיעשה למתמכר לסמים חסרת-קווה.
9. אינך יכול להוכיח שיש להטיל עליו את האשמה לתקלה, ולכן מן ההכרח שקיים מישהו אחר שהיה אחראי לכך.

* 10. אינך יכול להחנות מכוניתך כאן. לא איכפת לי מה אומר התמרור. אם לא תיסע הלאה, ארשום נגדך דו"ח.

11. אבל כדי שלא תחשוב שיראת-השמיים שלי גברה על הפילוסופיה שלי, אתמוך את דעתי, אם היא זקוקה בכלל לתמיכה, בסמכות גדולה מאוד. יכול הייתי לצטט כמעט את כל התיאולוגים, מעת ייסודה של הנצרות, אשר עסקו אי-פעם בנושא זה או בכל נושא תיאולוגי אחר: אולם אגביל עצמי, לעת-עתה, לאדם שהוא דגול במידה שווה על יראת-השמיים והפילוסופיה. זה האב מלברנס...

— David Hume, *Dialogues Concerning Natural Religion*

12. כל הסטיות מן החוק חייבות להיענש. כל המתרחש במקרה הוא סטייה מן החוק. לכן כל המתרחש במקרה חייב להיענש.

13. מוסיקה אבסולוטית היא, אולי, צורת האמנות הצחה והמרגשת ביותר, אף-על-פי שאין היא מספרת שום "סיפור". ציור ופיסול מופשטים הם בין התוצרים הנהדרים ביותר של היצירתיות האנושית, אף-על-פי שלא זה ולא זה נושאים איזה "סיפור" לספרו. לפיכך ה"סיפור" הנמצא בהן, איננו תורם דבר להצטיינותן של הנובלה או הדרמה כיצירות אמנות.

14. הורי לא הרשו לי ללכת לסרט אמש, וגם לא הרשו לי להיות ער ולהסתכל בטלוויזיה. לעולם אין הם רוצים שתהיה לי איזו שהיא הנאה.

* 15. בתקופה הקולוניאלית והמהפכנית של תולדות אמריקה, תומס פיין התנגד מרות להשלמה עם אנגליה. בספרו *Common Sense* טען:

אם כי אמנע מלעלוב שלא לצורך, בכל זאת אני נוטה להאמין שכל אלה המתמכרים לתורת ההשלמה עשויים להיכלל בתוך תיאורים אלה.

אנשים אינטרסנטיים, שאין לבטוח בהם, אנשים חלשים שאינם יכולים לראות, אנשים בעלי דעה קדומה שאינם רוצים לראות, וקבוצה מסוימת של אנשים הגונים החושבים על העולם האירופי יותר טובות משהוא ראוי לכך; וקבוצה אחרונה זו, מחמת שיקול של שיפוט רע, תהיה הסיבה ליותר פורענויות ליבשת זו מאשר כל שלוש הקבוצות האחרות.

16. טבחים הכינו מזון במשך דורות, כך שטבחנו חייב להיות מומחה אמיתי.

17. יותר צעירים מבקרים בבתי-ספר ובמכללות מאשר אי-פעם בתול-
דות אומתנו. אולם ישנה יותר עבריינות-נוער מאשר היתה אי-פעם. מכאן
ברור כי כדי להפחית את העבריינות בקרב הנוער עלינו לבטל את בתי-
הספר.
18. אמרת-שעלינו לדון אם לקנות עתה מכונית חדשה או לא. בסדר
גמור, אני מסכים. הבה נדון בעניין. מה עלינו לקנות — פורד או שברולט?
19. אומתנו היא דמוקרטיה המאמינה בהנחה שכל האנשים נולדו
שווים. אנו מאמינים בשוויון ההזדמנויות לכל אדם, ולכן המכללות והאוני-
ברסיטאות שלנו חייבות לקבל כל מבקש, בלי קשר לרקע הכלכלי או
ההשכלתי שלו.
- * 20. כל אדם המכה במתכוון את זולתו חייב להיענש. לכן אלוף האיגרוף
במשקל בינוני חייב להיענש בחומרה, משום שהוא מכה את כל יריביו.
21. עלינו לדחות את הצעותיו של מר עצרון להגברת יעילותן של
האוניברסיטאות שלנו. כתעשיין, אין לצפות ממנו כי יבין שמטרתנו היא
לחנך את הצעירים, ולא לעשות רווחים. לא יתכן כי המלצותיו יהיו בעלות
ערך בשבילנו.
22. הכל אמרו כי למרק יש טעם מיוחד במינו, כך שמן ההכרח כי הכל
מצאוהו טעים מאוד.
23. אם ברצוננו לדעת אם מדינה היא אמיצה, עלינו להתבונן בצבאה,
לא משום שהחיילים הם האנשים האמיצים היחידים בקהילה, אלא משום
שרק דרך התנהגותם עשויות לבוא לידי ביטוי גבורתה של הקהילה —
או פחדנותה.
- R.L. Nettleship, *Lectures on the Republic of Plato*
24. שולחי הוא התומך היחיד בהוריו הוקנים. אם הוא יישלח למאסר,
הדבר ישבור את לבבם, והם יישארו בלי קורת-נג ובלי פרוטה. ודאי שלא
ימלאכם לבכם להגיע לכל פסק-דין אחר מאשר "לא אשם".
- * 25. אין שום הוכחה שהמוכירה הדליפה את הידיעה לעיתונים, כך שמן
הגמנע שהיא עשתה זאת.

26. נדיר הוא המקרה שמוצאים יהלומים בארץ זו, ולכן עליך להיות זהירה לא לאבד את טבעת הארוסין שלך.
27. ההיה זה בטפשות או באי-הגינות מכוונת שהממסד הקדים עד לחוסר-תקווה את מדיניות החוץ שלו? בכל מקרה, אלא אם אתם בעד טפשות או אי-הגינות, חובה עליכם להצביע נגד הממסד.
28. הואיל וכל האנשים הם בני-תמותה, מן ההכרח שהמין האנושי יגיע לקיצו ביום מן הימים.
29. רבותי, בטוחני שאם תהרהרו שוב בדבר, תראו כי להצעתי יש ערך אמיתי. מובן כי זוהי הצעה בלבד, ולא פקודה. כפי שצינתי בוועידתנו האחרונה, אני מתכוון לארגן מחדש את כל המפעל. בכל זאת אני מקווה שלא יהיה צורך לקצץ בפעולות מחלקתכם.
- * 30. כלום אין זה נכון שסטודנטים שכל ציוניהם מעולים עמלים קשה על לימודיהם? לכן, אם אתה רוצה, פרופסור, כי אעמול קשה על לימודי, הדרך הטובה ביותר להשיג זאת היא לתת לי ציונים מעולים בכל הקורסים שאני משתתף בהם.
31. כאשר היה על משה לנסוע לירושלים בקבוצת הכדורסל, המרצה אמר לו כי הוא בהחלט רשאי להיעדר מן ההרצאה. פירוש הדבר, שלמרצה לא איכפת אם איש מאתנו בא להרצאה או לא.
32. בראון הזקן טוען כי הוא ראה צלחת מעופפת נוהתת על חוותו. אולם בראון הזקן לא עבר מעולם את כיתה ד' בבית-הספר היסודי, ויכול בקושי לקרוא או לכתוב. הוא בור לחלוטין במה שהמדענים כתבו בנושא זה, ולפיכך אי-אפשר שדיווחו נכון.
33. לא איכפת לי מה חומרת מחלתו. רוצים אותו במפעל מיד. כאשר המשגיח שולח לקרוא למישהו, מצפים כי העובד יופיע.
34. ודאי יש המון אפשרויות תעסוקה בחינוך גופני, שכן העלון מודיע כי הדיקן ידבר אל הבוגרים על אפשרויות התעסוקה שלהם בחדר ההתעמלות של האוניברסיטה הלילה.
35. רופא טוב מביא מרפא לרוב החולים שלו, משום שקיבל חינוך

רפואי טוב, שכן אדם עם חינוך רפואי טוב הוא רופא טוב. המביא מרפא לרוב החולים שלו.

36. לשום אורה אין הזכות להחליט אם על שאר האזרחים נגזר לחיות או למות. לכן אין לאזרחים שום זכות להחליט בשאלות מכריעות של מלחמה או שלום.